

Hogyan tovább?

Egy nemzetstratégiai tanácskozás margójára

I.

2005. október 22-én a tóthfalusi Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet ismét tanácskozást tartott, ezúttal Autonómiák és decentralizáció Közép-Európában témára. Minthogy a szép számú meghívott (és megjelent) közül nem mindenki juthatott szóhoz, a tanácskozás szervezője, dr. Hódi Sándor igazgató úr arra kérte a kimaradtakat, hogy megjegyzéseiket vagy mondanivalójukat küldjék el, mert egy tanulmánykötetben közzé szeretnék tenni. Minthogy a szándék célszerűségében és hasznosságában nincs okom kételkedni, viszont egy könyv nyomdai átfutásának idejét kissé hosszadalmasnak tartom, úgy gondolom, időmegtakarítás végett a folyóiratban való közlés mégiscsak célszerűbb megoldás. Így hát mondanivalómat a délvidéki magyarság közéleti folyóiratára bízom, nem zárkózva el – ha a majdani szerkesztő arra érdemesnek találja – a gyűjteményben való későbbi közreadástól sem.

A tanácskozáson elhangzott beszámolók és felszólalások igen figyelemre méltó áttekintést adtak nemcsak a címben előre jelzett, tehát közép-európai autonómiákról, hanem Európa déli, nyugati és északi tájain már korábban létrejött kisebbségi önkormányzati rendszerekről és területekről is. A közép-európai kisebbségi autonómiákat viszont csak az elképzelések, tervek és vágyak szintjén említették, minthogy valójában működő önkormányzati rendszerrel kapcsolatban ebben a térségben még nincs is mivel példálózunk. A világháborúk után létrejött kelet-közép-európai kisállamok vezetői többnyire még mindig központosított nemzetállamban gondolkodnak, avagy a globalizálódás lelkes hívei, s mint ilyenek nemigen törődnek a lakosság kisebbségét képező nemzetrészek kollektív jogaival. A fentebb említett kisebbségi autonómiák viszont fényévnyi távolságra tartanak tőlünk, s ha – mint azt az egyik előadó mondta – még nem is „hibátlanul” működnek, hozzánk és kelet-európai sorstársaink sanyarú helyzetéhez képest az emberi és kisebbségi jogok érvényesítésének optimumaként regisztrálhatóak.

Amiről viszont a tanácskozáson kevés szó esett, az éppen az, hogy hogyan is érhető el, valósítható meg ez a modell – a kisebbségi jogoknak legalább a nemzetközi

szervezetek által elfogadott és deklarált összessége – egy olyan környezetben, mint a miénk, amely nem is a XX., de inkább a XIX. században rekedt meg. Azt talán többségi politikusaink sem gondolhatják komolyan, hogy a nálunk érvényesíthető kisebbségi jogok a nemzetközileg elismert szabadságjogokat messze túlhaladják. S még ha így is volna, jogalkotásunknak a kezdetektől fogva van egy eredendő hibája, amelyet – függetlenül az egy- vagy többpártrendszerrel – immár ötven éve hurcol magával: a kisebbségi jogszabályozásból rendre kimaradnak a büntető intézkedések, ezek nélkül viszont a törvény csak holt betű marad.

Az elhangzottakból végül is két kibontakozási lehetőség szűrhető le:

1. minden rendelkezésünkre álló eszközzel igyekezzünk érvényesíteni kisebbségi jogainkat, sőt, törekedjünk olyan kisebbségvédelmi szabályrendszer megalkotását kikényszeríteni, amilyenre eddig a jugoszláv/szerb állam nem mutatott semmi hajlandóságot;

2. minél teljesebb elszigetelődés a többségi társadalomtól (albán módszer), azaz gettósodás fizikai erőszak alkalmazása nélkül.

Lássuk, a jelenlegi helyzetben melyik út vezethet az elérni kívánt célhoz: nemzetünk és nemzetrészeink fennmaradásához Kárpát-medencei szülőhelyén!

Ami eddigi eredményeinket illeti, anélkül, hogy azokat lebecsülnénk, el kell mondanunk, hogy nincsenek arányban az eddig kifejtett erőfeszítésekkel. Ennek az „alulteljesítésnek” a legfőbb oka a Délvidéken megalakult magyar pártok kölcsönös torzsalkodása és vezetőik elvtelen „kompromisszumkészsége” személyes előnyökhöz – politikai pozíciókhoz és a velük járó anyagi javakhoz jutás reményében. Bárki beláthatja, hogy a 300-350 ezer délvidéki magyarból álló nemzeti kisebbség esetében teljesen értelmetlen dolog 5-6 (vagy még ennél is több) magyar jelzőjű kvázipárt létrehozása, hiszen az ország lakosságának nemzeti összetételét figyelembe véve országos szinten kizárt a választási küszöb átlépése, s így magyar kisebbségi politikus legfeljebb egy kevésbé nacionalista szerb párt koalíciós partnereként juthat be a szerb vagy a

szerb-montenegrói parlamentbe. Természetesen az autonómiaigény feláldozása árán, hiszen még az állam decentralizálását szorgalmazó olyan párt, mint például a Vajdasági Szociáldemokrata Liga vagy a Szerb Demokrata Párt sem támogatja a kisebbségek önrendelkezését, csupán a tartományok autonómiájának a helyreállítását. Azt hiszem, a tartomány volt és jelenlegi parlamenti elnökének ezzel kapcsolatos legutóbbi nyilatkozatai alaposan kiábrándítottak mindenkit, aki a szerb demokratikus erőkel való együttműködés lehetőségében eddig még bízott (köztük, mi tagadás: jómagamat is).

Tárgyilagosan mérlegelve mindazokat a történeket, amelyeket a délvidéki magyarság mindeddig legerősebb pártja, a VMSZ a saját működésének eredményeként igyekszik feltüntetni, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy eredeti célkitűzésünkhöz, a történelminek nevezett VMDK által meghirdetett hármasonautómia-konceptióhoz képest mindez csupán látszateredménynek tekinthető, s inkább az eddigi szerb kormányok ügyes taktikázásaként könyvelhető el, mintsem a „vezető” délvidéki magyar párt és a szerbiai/vajdasági magyar politikusok sikerének. Azt tapasztalhatjuk ugyanis, hogy a hármasonautómia eredeti elképzeléséből délvidéki magyar pártjaink vagy teljesen kihátráltak, vagy csak tartózkodnak annak felemlegetésétől, úgymond „takaréklángra” helyezték. De ha komolyabban átgondoljuk a dolgot, még az Ágoston elnök úr által inkább csak vagdalkozásra használt, mint komolyan vett követelményként értelmezhető perszonális autonómiából sem valósult meg jóformán semmi, hiszen az is – az eredeti elképzelés szerint – egyenrangú nyelvhasználat, anyanyelvű oktatás (az óvodától az egyetemig), művelődés és tájékoztatás alakjában ölt testet.

Ha közelebbről megvizsgáljuk ezeket a követelményeket, azt tapasztaljuk, hogy inkább látszateltérésre szolgálnak, mintsem a tételes jogszabályok érvényesítésére. Mert igaz ugyan, hogy a kisebbségi lakosság nyelvének és írásmódjának a kötelező használatát a Vajdaság minden olyan községében bevezették, ahol „az egyes nemzetiségekhez tartozók jelentős számban élnek”, ám ennek tényleges alkalmazása végeredményben a „többségi lakosság” által választott képviselő-testület akaratától (be-látásától) függ, másrészt ha a közgyűlés el is fogadja, kérdés, hogy a „rendelkezésre álló káderállomány” nyelvismerete lehetővé teszi-e a jogszabály érvényesítését. Tény és való, hogy még Zentán is, ahol a lakosságnak 82%-a magyar, egyes „közmegebizatással rendelkező” intézmények és vállalatok a mai napig is „államnyelven” korrespondeálnak ügyfeleikkel vagy a fogyasztókkal, netán – ami még rosszabb – a kétnyelvű űrlapot is szerbül (még

jó, ha latin betűvel) töltik ki a magyar anyanyelvű címzetek részére is. Ez utóbbi eljárást azért tartom különösen felháborítósnak, mert a „hivatal” képviselőjének olyan mérvű arroganciáját – vagy csupán ostobaságát? – tükrözi, ami őt eleve alkalmatlanná teszi feladatainak ellátására. Ne feledjük, hogy Radoman Božović „elvtárs” emlékezetes kormányzása idején az első intézkedések közé tartozott a kétnyelvűség követelményének törlése a pályázati feltételek közül. Még mindig nem volna itt az ideje, hogy a több nyelv ismerete legalábbis előnyt jelentsen az olyan munkahelyek betöltésénél, ahol ügyfelekkel foglalkoznak? (Ez az elv egyébként már magánvállalatoknál is érvényesül: egyelőre még csak az angol, néhol a német, a francia és az olasz nyelv vonatkozásában.)

Az egyenrangú nyelvhasználat egyik sarkalatos követelménye, a helységnevek magyar változatának alkalmazása a sajtóban és a nyilvános (közterületi) feliratokon hosszú időn át a „botrányos kövén” számított és számít még ma is nemcsak Szerbiában, hanem a többi ún. utódállamban is. Határozott haladásnak tűnik, hogy ez a fogas kérdés immár megoldódni látszik, ha nem is maradéktalanul, minthogy egyrészt az MNT által „kinevezett” Nyelvhasználati Bizottság sem járt el következetesen (Szeghegy magyar neve csakúgy nem lehet Szikics, mint ahogy nem lehet Szekity vagy Lovćenac sem, Novi Itebej magyar neve viszont 1922-ig Alsóittebe volt, a Magyarittabé inkább csak „truccolás” a Felsőittebét Srpski Itebej-re módosító szerbekkel, hogy ők is lássák: „ki a legény a csárdában”!) Másrészt a hivatalos magyar helységnevéhasználat sem terjed ki a Vajdaság egész területére, sőt ahol a magyar nyelv hivatalos használatban van, ott sem érvényesül következetesen (pl. a cégfeliratokon). Most nem érinteném részletesebben a településneveknek a közutakon való feltüntetésével kapcsolatos küzdelmeket a „táblaátmozók” maffiája ellen.

A személyi (perszonális) autonómia érvényesülésének terén is vannak még fogyatékoságok. Az alapvető követelmény – anyanyelvű nevelés és oktatás az óvodától az egyetemig – a mai napig sem valósult meg. Az általános iskolák jó része, középiskoláink a két tehetséggondozó gimnáziumot nem számítva – kivétel nélkül két- vagy többnyelvűek. A magyar nyelvű felsőoktatás még a pedagógiai karokon sincs teljesen megoldva, holott anyanyelven képzett pedagógusok-szakoktatók híján még az anyanyelvű alapképzés sem lehet problémamentes. Emellett a nem szerb anyanyelvű tanulók a nevelés és oktatás minden szintjén hátrányban vannak a szerb anyanyelvűekhez képest, minthogy ha szerb tannyelvű tagozatot választanak, úgy az anyanyelvükön tanulókkal kell állniuk a versenyt, ha saját anyanyelvükön tanulnak, úgy többlet-

munkára kötelezik őket az államnyelv kötelező tanulása által. (Az amúgy is jelentős heti óraszám mellett ez újabb 10% megterhelést jelent).

Nagyjából kielégítő helyzet csupán az anyanyelvű művelődés és tájékoztatás terén tapasztalható, hiszen művelődési egyesületeink és sajtónk (kivéve az elektronikus médiát) önállóan működhetnek. Az 1900-as évekhez képest ez előrelépést jelent, hiszen a titói időkben a testvériség-egység jelszavával a művelődési egyesületeket és intézményeket igyekeztek kényelvéstíteni, aminek következtében rendszerint elsorvadt a magyar nyelvű tevékenység. Ma a művelődési tevékenység egyetlen komoly akadálya a pénzhiány, amit az anyaországi alapítványi támogatás az éppen aktuális politikai kurzustól függően többékevésbé megold. Ami a tájékoztatást illeti, az a Délvidéken, mondhatni, katasztrófális helyzetben van: az elektronikus sajtó még a nyomtatottnál is nagyobb mértékben, de a pénzhiány egyaránt ellehetetleníti a tájékoztatás terén tevékenykedők munkáját, emellett a VMSZ sem áll el azon szándékától, hogy a sajtót az MNT által a saját ellenőrzése alá vonja. A Délvidék egész területén fogható vajdasági magyar rádió- vagy televízióadás egyáltalán nincs is.

II.

A felvázolt helyzet megoldását az akadályozza, hogy hiányzik a kisebbségi (kollektív) jogok nemzetközi szabályozása és az ezzel kapcsolatos követelményrendszer megfogalmazása. Nem kisebb gond a jogokkal ellentétes eljárások szankcionálásának lehetetlensége. Így nem csodálkozhatunk azon sem, hogy a kisebbségek által lakott területekhez hozzájutott államok igyekeznek akadályozni az ilyen jellegű jogérvényesítést, sőt lehetőleg szőnyeg alá söpörni a vele kapcsolatos gondokat. A szerb kormány ezen a téren nem marad el régi szövetségesei, Románia és (Cseh)szlovákia mögött, sőt – ami a képmutatást illeti – még meg is előzi őket. Elsősorban azzal, hogy állandóan „európai, sőt azt meghaladó” színvonalat emleget a kisebbségi jogok érvényesítése terén, másrészt pedig kettős mércével mér: mindazt, amit a leghatározottabban követel kisebbségben élő saját nemzettársai részére, azt vonakodik megadni a Szerbia területén élő kisebbségeknek. Így nem átal területi autonómiát követelni a kosovói szerbeknek, miközben ugyanezt a vajdasági magyaroktól megtagadja, holott a kosovói szerbek és a vajdasági magyarok részaránya a maguk lakóhelyén teljesen azonos. (Boszniában ezt a területi megosztottságot horvátok, muzulmánok és szerbek között sikerült is megvalósítani anélkül, hogy bármelyik nemzeti csoport

„gettóban” érezné magát, amivel minket, kisebbségi magyarokat folyamatosan rémitgetnek már vagy ötven éve.)

A jelenlegi szerb kormány mindent elkövet, hogy önmagát a demokrácia hívének tüntesse fel, az ország lakosságának mintegy 30%-át kitevő kisebbséggel szemben pedig a méltányos eljárás látszatát keltse. Erre szolgál a Vajdaság autonómiájának látszat-helyreállítása és a kisebbségi nemzeti tanácsok létrehozása. Csakhogy az önkormányzat köpenye alól ugyancsak kilóg az állami központosítás szándékának a lólába, minthogy a vajdasági parlament ülésezhet ugyan, amennyit csak akar, egyetlen határozatot sem hajthat végre, amíg arra Belgrád nem adja áldását! Ugyanez a helyzet a nemzeti tanácsok határozataival is, csakhogy ezeknek két szűrőn kell átmenniük: a tartományi és a köztársasági kormányén. Nem olcsó mulatság, de Szerbiának, úgy látszik, megéri, hiszen a kasszakulcs ilyen módon mindig az ő zsebében marad, a közös pénzből meg a tanúsított lojalitás arányában veteget az anyagi javak létrehozóinak, illetőleg inkább csak azok demokratikus módon megválasztott képviselőinek.

A községek, helyi önkormányzatok szintjén szemléltethető a legközvetlenebb módon a tehetetlenkedés a kisebbségi jogok érvényesítését illetően. A gomba módra elszaporodott magyar pártok állandó torzalkodása miatt még a magyar többségű közigazgatási egységekben sem érvényesíthetők az egyébként törvényesen deklarált jogok. Ennek az az oka, hogy az önkormányzatot alkotó magyar pártfrakciók nem egymással törekednek megegyezésre – egyébként sem sokban különböző programelképzeléseik mentén –, hanem szerb „demokratikus” pártokkal lépnek koalícióra (csakhogy egymást kiszorítsák a helyi „hatalomból”), olyanokkal, amelyeknek programcéljai között netán a tartományi autonómia is szerepel, holott – mint már említettem – a délvidéki magyarság szempontjából szinte egyre megy, hogy jogos igényeit a köztársasági vagy a tartományi szerb parlamenti többség utasítja-e vissza, vagy játssza ki mondvacsinált kifogásokkal. A magyar pártok vezetőinek, persze, nem mindegy, hogy bekerülnek-e valamelyik parlamentbe – vagy akár csak a községi önkormányzatba is – a zsiros fizetéssel járó tisztségek valamelyikének reményében. E célból egyesek akár még a pokolbéli ördöggel, de annak híján legalább is a radikálisokkal hajlandóak együttműködni. Mások pedig szerb pártok tagjaivá lesznek, ahol aztán már alig tehetnek valamit a magyar érdekekért, mert hiszen a szerb politikai pártok célja az SZ-H-SZ Királyságtól a Szerb-Montenegrói Köztársaságig mindig is a kisebbségek asszimilálása és az egységes délszláv (értsd: szerb) nemzetállam létrehozása volt és maradt.

A fentebb említett „aktív” módszer alkalmazása, azaz olyan jogszabályok megalkotásának az előmozdítása, amelyek javítanak a kisebbségek helyzetén, elsősorban attól függ, hogy ennél a miénknél lényegesen nagyobb anyagi és szellemi potenciállal rendelkező tényezők rávehetőek-e erre. Elsősorban Szerbia és a Vajdaság „többségi” pártjai és politikusai, akik, illetve amelyek eddig ugyan nem sok hajlandóságot mutattak ebben az irányban (kivéve a verbális megnyilatkozásokat), de talán rábíráhatóak volnának erre befolyásosabb, elsősorban külföldi hatalmak vagy nemzetközi szervezetek befolyása által. Anyaországunk közbenjárása sem mellőzhető, persze, ehhez a jelenlegi kül- és belpolitikai kurzus irányváltására lenne szükség, aminek hamaros bekövetkezése korántsem biztos ugyan, de nem is egyértelműen kizárt. A „néma gyermek” taktikájának, azaz a hallgatásnak, a meglapulásnak azonban most sincs, sem a jövőben nem lesz semmi értelme. Mondhatnánk: ez a rossz taktika, mert minden jogsérelmet – hát még a fizikai bántalmazást, a megfélemlítést! – igenis nagydobra kell vernünk, hogy a világszerte jogegyenlőséget hirdető álságos módon ne hivatkozassanak többé arra, hogy mit sem tudtak a magyar és más kisebbségek jogfosztottságáról, hátrányos helyzetéről vagy deklarált jogaik érvényesítésének elszabotálásáról.

Jelenleg a legsürgetőbb feladatunk tehát: létrehozni a délvideki magyarság cselekvési egységét akár párt-, akár civil szervezeti társulás útján, ami támogatóink (nemzetközi emberjogi szervezetek és a remélhetően hamarosan ismét nemzeti irányba elmozduló anyaországi politikum) segítségével lesz lehetséges, és elmozdíthatja a holtpontról a jelenleg megfeneklett jogérvényesítésünk ügyét. Ennek elmaradása esetén kénytelenek leszünk a másik – szerintem is kedvezőtlenebb - megoldást választani: a passzív ellenállást, amely ősi lakóhelyünk egy részének feladásából állna, de a tömb- és szigetmagyarság pozícióit erősítené, miközben a szórványban maradókra a teljes beolvadás sorsa várna. Ez, persze, gettósodásnak is nevezhető, amivel a többségi nemzet politikusai már egy fél évszázada riogatnak bennünket, de ha belegondolunk, hogy a zsidó és annyi más hazátlan vagy anyaországa által nem támogatott nemzet és nép fennmaradá-

sát éppen a kényszerű vagy az önkéntes elkülönülés tette lehetővé, méghozzá évezredekén át, akkor talán nincs is mit tartanunk attól, hogy gyermekeink itt, a szülőföldjükön, a sajátjaik körében keressék és találják meg boldogulásuk lehetőségét, és ne a messze idegenben, ahol – akár még nyelvismeret birtokában is – csak megtűrt idegenek lehetnek, legfeljebb majd gyermekeiket vagy unokáikat fogadják be nemzeti identitásuk teljes feladásának árán.

Ez a folyamat – akarjuk-e vagy sem – egyébként már beindult: a bánági magyar lakosság – néhány apróbb szigettelepülés kivételével – eltűnően van, a Bácska nyugati és déli részén hasonló a helyzet. A hajdani Bács megyének már csak északkeleti és középső részén él összefüggő területen többségben magyar lakosság, csakhogy a régió legszámottevőbb helységében, Szabadkán, már csak alig számottevő relatív többségben. (Ez az arány 1914-ben még 58,75% volt a magyarság javára a 35,14% horvát-bunyeváccal, a 3,71% szerbvel, a 2,02% némettel, és az 1,00% szlovák lakossággal szemben. A legutóbbi népszámlálás adatai valamennyiünk számára ismeretesek. Hogy ebben milyen szerepe volt az elmúlt 85 évnek, s ezen belül az utóbbi 15 évi VMDK-VMSZ-es városvezetésnek, azt jobb, ha nem firtatjuk. Elég annyit megjegyeznünk, hogy – Csókát is ide számítva – a nyolc magyar többségű községben még arra sem volt erőnk, hogy legalább az utca- és intézménynevek közül töröltük volna a bolsevista önkényuralmi múltra emlékeztető utalásokat, és bevezettük volna a magyar (és a szerb stb.) nyelvek szabályos használatának megfelelő két- és többnyelvű közigazgatást.

Tennivalónk tehát nem kevés, nem ártana, ha egymás marcangolása és vádolása helyett végre nekilátnánk mindannak az elvégzéséhez, amit máris megtehetnénk, és mindannak a kijelöléséhez és előkészítéséhez, amit egyelőre még nem áll módunkban megtenni. Ehhez azonban mindenekelőtt összefogásra és egységes cselekvési tervre lenne szükség. Ennek létrejöttéhez reményt nyújt a Délvidéki Magyarság Alapítvány és a Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet pályázata, amelyről a Magyar Szó 2005. december 3-4-i számában a dr. Hódi Sándorral készült interjúból értesülhettünk.

